

Людмила Євгеніївна Сичевська,
магістр психології,
учений секретар Київської Академії
Козацтва,
м. Київ, Україна

Леонід Геннадійович Олійник,
магістр психології,
співзасновник Київської Академії Козацтва,
керівник проекту «Козацька Світлиця»,
м. Київ, Україна

УДК 159.9.018

КОЗАЦЬКА СПАДЩИНА ЯК ЕТНОКУЛЬТУРНИЙ ФУНДАМЕНТ ДЛЯ СУЧАСНОГО ВИХОВАННЯ ОБДАРОВАНОЇ ОСОБИСТОСТІ

Продолжая серию публикаций на тему «казачество как этнокультурная общность», авторы статьи акцентируют внимание на популяризации казацкого наследия как важного элемента современного воспитания одаренного ребенка и как воспитательный рычаг вообще.

Ключевые слова: казак, одаренная личность, генетическая память, казацкое наследие, научно-просветительская деятельность.

Continuing the series of publications on the topic "Cossacks as an ethno-cultural community," the authors of the article focus on the popularization of the Cossack heritage as an important element of the modern upbringing of a gifted child and as an educational means in general.

Key words: Cossack, gifted personality, genetic memory, Cossack heritage, scientific and outreach activities.

Продовжуючи серію публікацій на тему «козацтво як етнокультурна спільнота» [3], автори статті акцентують увагу на популяризації козацької спадщини як важливого елементу сучасного виховання обдарованої дитини та як виховний важіль взагалі.

Громадська організація «Київська Академія Козацтва» (КиАК) розглядає все населення України як нащадків козацтва [1], адже на теренах сучасної України протягом не одного століття (!) проживало так багато козаків з їхніми родинами, що в будь-якому разі, попри численні спроби знищити представників козацтва, в явній чи прихованій формі їх нащадки залишилися [2]. Підтвердженням тому є те, що донині збереглося багато козацьких прізвищ, що кувались у горнилі Запорозької Січі та в інших місцях проживання та перебування козаків [1].

Козацька спадщина [1] зберігається в музеях: у Києві є відомий музей Гетьманства, Запоріжжі – музей історії запорозького козацтва, Чигирині – музей Богдана Хмельницького, Одесі – музей історії розвитку українського козацтва тощо. Інший, нематеріальний етнокультурний спадок козацтва – шанування родини, повага до старшого, любов до Батьківщини, ідеали лицарської гідності та військового побратимства й товариства, взаємодопомога, віра в Бога, шанування та дотримання православної віри, канонічні та неканонічні молитви, що живуть нетлінно в етнічній пам'яті українства – зберігається та популяризується, на жаль, поки лише через деякі невеликі козацькі організації. Провідним осередком популяризації козацької спадщини серед населення України сьогодні стає КиАК, яка на громадських

засадах залучає до цього процесу зацікавлених співвітчизників [1].

Важливо пам'ятати, що використання етнокультурного спадку козацтва може бути цікавим та небезуспішним [1] для ефективного виховання обдарованої особистості, адже козацька етнокультура була багатогранною та самобутньою і залишила для нас, своїх нащадків, величезний етнокультурний та духовний спадок, що з плином часу ввійшов в культурно-духовне життя сучасної української нації. Козацтво акумулювало значний духовний досвід XVII–XVIII ст., залишивши в культурній свідомості нашого народу найглибший слід [4].

Розглянемо також питання стосовно того, щоб зосередити увагу на обдарованих дітях як лідерах однолітків. Аналіз сучасного стану проблеми обдарованості в психології засвідчує, що розуміння та тлумачення цього феномена різними дослідниками (Б. Ананьєв, Л. Виготський, В. Дружинін, А. Крутецький, О. Лазурський, Н. Лейтес, О. Матюшкін, К. Платонов, С. Рубінштейн, І. Сікорський, Б. Теплов, В. Шадріков, В. Штерн та ін.) може суттєво відрізнятися. *Обдарованість* визначають як природну передумову здібностей; комплекс внутрішніх умов для досягнення певних результатів у діяльності; загальні здібності; високий рівень розвитку здібностей; інтеграцію здібностей з метою діяльності; творчі можливості людини; потенційний таланти тощо. Вважаємо, що таке розмаїття поглядів зумовлено складністю та багатоаспектністю досліджуваного явища, а також використанням для розкриття феномена обдарованості таких дефініцій, як «здібність», «таланти», «геніальність», «творчість» [6].

На думку О. Савченко, *обдарованість* – це комплекс задатків особистості як передумова розвитку її здібностей до певних видів діяльності [5]. Важливо зазначити, що О. Савченко є автором педагогічної системи формування пізнавальної самостійності учнів молодших класів. Німецький психолог В. Штерн формує поняття обдарованості так: «обдарованість – це загальна здатність індивіда свідомо орієнтувати власне мислення на нові вимоги; це загальна здатність психіки пристосовуватися до нових завдань та умов життя» [7].

Ми вважаємо, що обдаровані – спочатку діти, а потім молодь – можуть і повинні поширювати ідею любові до козацької спадщини у суспільстві та своєму віковому середовищі, тобто, серед однолітків. Обдарована особистість має безліч позитивних вищевказаних якостей, що можуть стати у нагоді для поширення цієї ідеї, важливої та корисної для суспільства нашої держави. Тому обдаровану дитину потрібно спочатку навчити і виховати у неї любов до рідної землі, свого історичного коріння, козацтва та його багатой культурно-духовної спадщини. А для цього вчитель повинен володіти відповідними знаннями, мати ідеї, натхнення, ентузіазм та виявляти ініціативу, «горіти любов'ю» до власної професійної діяльності. На цю тему є чимало прислів'їв та цитат класиків:

«Хороший вчитель запалює учня, як факел, а не фарширує знаннями, неначе качку» (китайське прислів'я); «І виховання, і навчання нероздільні. Не можна виховувати, не передаючи знання, будь-яке знання має виховну дію» (Л. Толстой); «Щоб дати учням іскорку знань, вчителю потрібно ввібрати ціле море світла» (В. Сухомлинський). Якщо вчитель та всі дорослі, хто мають справу з навчанням і вихованням обдарованої дитини, зможуть в ній «запалити факел» любові до рідної землі, історичного коріння, козацтва та його багатой культурно-духовної спадщини, то дитина, а потім підліток і доросла особистість, зможе активно та творчо поширювати цей «вогонь», де б вона не перебувала.

Що сьогодні уявляють діти про козацтво? Що вони про нього знають і чи знають хоч що-небудь? У попередній публікації [9] ми дослідили, що їхні батьки не володіють поглибленими знаннями щодо козацтва та мають середній рівень загального уявлення про досліджуване питання, однак щиро бажають проводити вільний час (культурно-інтелектуальне дозвілля) у козацькому етнокультурному просторі. Про це красномовно свідчать їхні відповіді на запитання анкети-опитувальника «Козак очима нашого сучасника» [9], де підтвердили правильність вибраного напрямку у поширенні козацької спадщини і високий рівень зацікавленості як в отриманні науково-популярних знань щодо козацької тематики, так і в проведенні вільного часу в козацькому етнокультурному просторі з просвітницькою метою [10], а також розширення міжособистісного спілкування [11]. Відповіді батьків переконливо засвідчили тяжіння респондентів до того, що їм близько генетично (через генетичну пам'ять) – до козацької спадщини, культурно-духовних надбань, козацьких традицій, козацького духу та до інформації про козацтво в цілому [9].

З метою виявлення у дітей рівня загального уявлення про козацтво і вивчення загального бачення козака сучасною дитиною, ми провели анкетне опитування «Козак очима учнів молодших класів» серед дітей молодшого шкільного віку (8–10 років). Нами опитано широке коло дітей та онуків членів КиАК, відвідувачів «Козацької Світлиці» [10] і «Клубу Козацького дозвілля», [12], їхніх родичів та знайомих. Ми намагалися зрозуміти, як сучасна дитина уявляє козака, епоху козацтва, життєвий устрій козаків, місце феномену козацтва у нашому житті, а також визначити рівень інтересу до вивчення козацької спадщини.

Анкета-опитувальник

«Козак очима молодшого учня»

(20 питань, відповіді: «так» – «ні»)

1. Чи чув ти слово «козак»?
2. Козак для тебе – це:
 - А) казковий герой;
 - Б) реальна людина.
3. Чи викликає в тебе слово «козак» позитивні (добрі) почуття?
4. Чи знаєш ти взагалі що-небудь про козаків?

5. Чи знаєш ти, що козаки були нашої православної віри?
6. Чи маєш ти уявлення про побут козаків (що їли, пили, де жили)?
7. Чи бачив ти одяг козаків?
8. Чи бачив ти зброю козаків?
9. Чи можеш ти прочитати вірш про козаків чи козацьке життя-буття?
10. Чи можеш ти згадати або проспівати козацьку пісню?
11. Чи знаєш ти що-небудь про гопак?
12. Чи малював ти коли-небудь козака?
13. Чи робив ти коли-небудь ляльку-козака чи козачку?
14. Чи знаєш ти, що куліш – це улюблена козацька страва?
15. Чи чув ти що-небудь про «тетерю» та «соломаху»?
16. Чи хотів би ти більше дізнатись про козаків (на навчальних заняттях або в інших місцях)?
17. Чи бував ти хоч раз у житті в музеї козацької історії?
18. Чи хотів би ти брати участь в українських козацьких святах та інших заходах на козацьку тематику?
19. Чи хотів би ти бути козаком, як твоєї пращури?

20. Чи хотів би ти ходити в козацький гурток – гурток козацьких традицій?

Результати дослідження, що представлено в таблиці 1 та рисунку 1 є досить оптимістичними. Майже всі респонденти радісно відповіли, що слово «козак» вони знають і відчують позитивні емоції від благодатності його майже магічного звучання в нашій історії.

Більшість опитаних дітей сприймає козака як казкового героя, що викликає позитивні почуття (відповіді на запитання № 2, 4), який справно, відповідно до відомих їм мультфільмів танцює «гопак» (відповіді на № 11), воює (відповіді на № 8) та вірить в Бога (відповіді на № 5). Обов'язково необхідно наголосити, що практично всі діти у співбесіді під час опитування говорять про те, що основним джерелом їхніх знань про козацтво є не навчальний заклад і батьки, а саме «мультіки».

Спроба знайти більш детальні або поглиблені знання про життя-буття або козацьку культуру в опитаних менш вдала (відповіді на № 6, 14, 15). Про відвідини музеїв козацької слави та побуту годі й говорити (відповіді на № 17).

На жаль, небагато дітей змогло згадати і розповісти вірша або проспівати козацьку пісню (відповіді на № 9, 10). Більшість з них ніколи з батьками або

Таблиця 1

Результати опитування

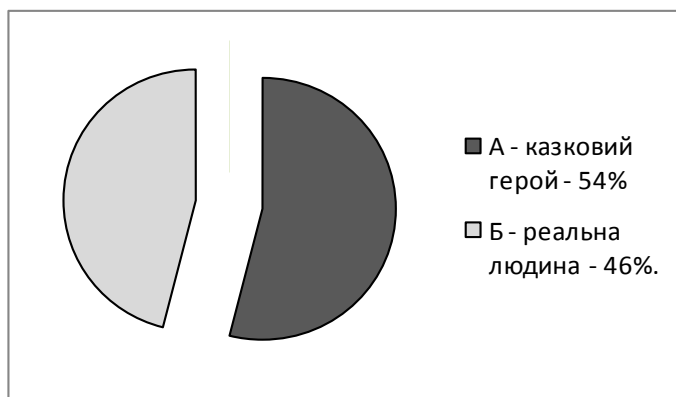
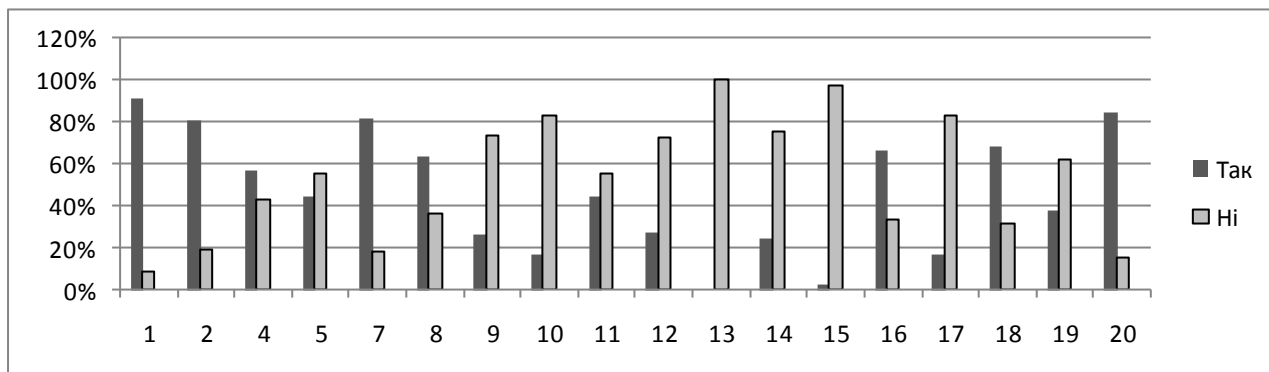

Рис. 1. Діаграма «Відношення казкових героїв до реальної людини»

у навчальному закладі не малювали козаків і не виготовляли козацьких іграшок та будь-яких доробок на козацьку тематику (відповіді на № 12, 13). Це свідчить про явне не доопрацювання навчального закладу і батьків (відповіді на № 19).

До того ж, діти мають неабиякий інтерес до історичних коренів, про що свідчать відповіді на запитання № 16, 18 та 20.

Очевидно, що навчальний заклад і батьки також недоопрацьовують щодо питань популяризації козацької спадщини серед учнів молодшого шкільного віку, а можливо, і не можуть цього зробити внаслідок власної необізнаності з цього питання, про що ми зазначали в попередній публікації [9].

Оптимістичним є те, що навіть такі маленькі діти пам'ятають одяг козаків, яскравий та барвистий (відповіді на запитання № 7). Генетична пам'ять та яскравість феномену козацтва для учнів молодших класів визначає їхню жагу до активної участі в етнокультурних заходах дитячих козацьких клубів (відповіді на № 20). Людині з дитинства бажано бути в певній етнокультурній спільноті. Це важливо для свідомої національної самоідентифікації, відчуття єдиної родини людей, які живуть на теренах рідної землі.

Жагу до знань в рідному етнокультурному середовищі потрібно плекати та дбайливо виховувати. Для цього необхідно розширити межу розповсюдження козацької спадщини через гуртки для учнів молодшого шкільного віку і сімейні «Клуби козацького дозвілля». Потрібно розглядати популяризацію козацької спадщини як бажаний елемент сучасного виховання обдарованої дитини, яка завдяки власним здібностям інтегрує у процес вивчення надбань національної етнокультури своїх однолітків.

Використовуючи власний досвід діяльності з співвітчизниками, провідні фахівці КиАК виробили низку **рекомендацій** щодо поширення козацької спадщини, як одного з елементів сучасного виховання обдарованої дитини, а саме:

- частіше відвідувати з дітьми музей Гетьманства та інші музеї козацької історії;
- на навчальних заняттях «Я і Україна» більш детально розглядати козацьке життя-буття;
- на заняттях української мови більше приділяти уваги козацькій тематиці, використовуючи для цього диктанти, вправи і твори, що містять розповіді про героїчні вчинки козаків, про їхній побут та життя;
- на заняттях читання ввести більше оповідань, віршів та інших літературних творів, що ознайомлюють юних читачів з козацькою добою;
- на заняттях співу ввести більше козацьких пісень та українських народних пісень про козаків (наприклад, «Їхав козак за Дунай», «Засвітали козаченьки», «Ой на горі та й жінці жнуть», «Я козачка твоя, я дружина твоя» тощо);
- на заняттях хореографії ввести загальний курс «гопака»;
- на заняттях образотворчого мистецтва більше приділяти уваги козацькій тематиці через малювання,

ліплення, аплікації тощо; демонструвати картини та інші твори образотворчого мистецтва з козацької тематики; проводити виставки дитячих малюнків та інші культурно-мистецькі заходи (наприклад, провести екскурсію в художню галерею у Луцьку, де відбувалася виставка про козаків [13]);

- на заняттях технології рекомендовано більше приділяти уваги виготовленню доробок з козацької тематики (наприклад, пошити власноруч ляльку-козачка та ляльку-козачку тощо);
- ввести елементи козацьких бойових мистецтв на заняттях фізичної культури;
- ввести в меню їдальні страви козацької кухні (наприклад, куліш, тетеря, соломаха тощо). Необхідно зазначити, що це допоможе значно зекономити на собівартості продуктів харчування, що також може бути корисним для навчальних закладів;
- започаткувати проведення етнокультурних свят (з метою переростання їх у традиційні), акцентуючи увагу на козацькій спадщині.

Козацтво – це соціально-культурне явище, яке має глибокі корені в історії нашого народу та надзвичайно цікавий історичний спадок у різних сферах людського життя, здоров'я, культури та побуту [8]. Воно не повинно бути втрачено нащадками. У родовому дереві майже кожного українця є предки-козаки, а зацікавленість багатьох жителів сучасної України темою козацтва досить значна. Багата історична спадщина козацтва, впровадження її в душі та серця співвітчизників може допомогти консолідувати громадянське суспільство в Україні і зробити вагомий внесок у духовний розвиток нашого сучасника.

Автори висловлюють щире вдячність: керівнику та співзасновнику Київської Академії Козацтва, доктору філософії, Аллі Леонідівні Волошиній за мудре керівництво, допомогу та натхнення щодо проведення нашого дослідження; всім членам та друзям КиАК, які люб'язно погодились взяти участь в анкетуванні та залученні маленьких респондентів для проведення окресленого дослідження.

Використані літературні джерела

1. *Волошина А. Л.* «Школа Берегині козацького роду» – етнокультурний проект популяризації козацької спадщини [текст] / А. Л. Волошина, Л. Г. Олійник // Освіта та розвиток обдарованої особистості: щомісячний науково-методичний журнал. – 2016. – № 12 (55) грудень. – С. 25–29.
2. *Яворницький Д.* Історія запорізьких козаків. – Академія Наук УРСР, 1990. – С. 231–244.
3. *Волошина А. Л.* Тема козацтва як етнокультурної спільноти в просвітницькій діяльності «Козацької Світлиці» Київської Академії Козацтва [текст] / А. Л. Волошина, Л. Г. Олійник, Л. Є. Сичевська // Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи : зб. наук. праць.
4. *Волошина А. Л.* Козацький просвітницький центр як сучасна модель соціальної допомоги [текст] /

А. Л. Волошина, Н. Л. Романчук // Освіта та розвиток обдарованої особистості: щомісячний науково-методичний журнал. – 2016. – № 9 (52) вересень. – С. 15–17.

5. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи [текст] : підруч. для вузів / О. Я. Савченко. – Київ : Генеза, 2002. – 363 с.

6. Карпенко Н. А. Психологія обдарованості: підходи до розуміння [текст] / Н. А. Карпенко // Науковий Вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2010. – № 1 січень. – С. 52.

7. Штерн В. Одаренность детей и подростков и методы ее исследования [текст] / В. Штерн; [пер. с нем.]. – Киев : Книгоспілка, 1926. – 409 с.

8. Мицик Ю. А. Як козаки воювали [текст] / Ю. А. Мицик, С. М. Плохій, І. С. Стороженко. – Дніпропетровськ : Промінь, 1990. – С. 13, 23–34.

9. Сичевська Л. Є. Козак очима нашого сучасника [текст] / Л. Г. Олійник, Л. Є. Сичевська // Освіта та розвиток обдарованої особистості: щомісячний науково-методичний журнал. – 2017. – № 1 (56) січень. – С. 26–28.

10. Волошина А. Л. Козацька Світлиця як осередок науково-популярного знання про козацтво. [текст] А. Л. Волошина, Л. Г. Олійник, Л. Є. Сичевська // Освіта та розвиток обдарованої особистості: щомісячний науково-методичний журнал. – 2016. – № 10 (53) жовтень. – с. 18–22.

11. Волошина А. Л. Козацька Світлиця як осередок міжособистісного спілкування в українському етнокультурному просторі [текст] / А. Л. Волошина, Л. Г. Олійник, Л. Є. Сичевська // Освіта та розвиток обдарованої особистості: щомісячний науково-методичний журнал. – 2017. – № 1 (56) січень. – с. 25.

12. Волошина А. Л. «Клуб Козацького дозвілля» – просвітницький етнокультурний проект Київської Академії Козацтва [текст] / А. Л. Волошина, Л. Г. Олійник, Л. Є. Сичевська // Освіта та розвиток обдарованої особистості: щомісячний науково-методичний журнал. – 2016. – № 11 (54) листопад. – С. 26–29.

13. У Луцьку – виставка картин про козаків [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.volynpost.com/news/. – Назва з екрана.

